

XIV.

Franciák a Dunán.

1830. szeptember 4-én nevezetes napra virradt Pest és Buda lakossága. E napon vetett horgonyt a pesti rakpart előtt az első, Bécsből érkező gőzhajó, a Franz I. 14 óra 15 perc alatt tette meg a próbaútat.

A nagy esemény előzménye az volt, hogy 1828-ban két angol hajóépítő, Andrews és Prichard Ausztriában megszerezte a szabadalmat a gőzhajókkal való hajózásra, két év múlva 1830-ban pedig megalkult Bécsben a Dunagőzhajózási Részvénytársaság. E társaság meg egyezett az angol hajóépítőkkel szabadalmuk átengedésére nézve s 1830-ban Ausztriában, 1831-ben pedig a magyar korona országaiban is kizárólagos szabadalmat nyert gőzhajók járatására.

Igy indult meg Magyarországon a gőzhajóközlekedés, melynek érdekében Széchenyi István buzgó tevékenységet fejtett ki. Az ő ösztönzésére több magyar főúr vett részvéneket. 1831-ben az I. Ferenc Bécs—Budapest—Zimony között már rendszeren közlekedett, sőt lement az Aldunán egészen Ómoldováig. A következő években két újabb hajó készült el: a Duna, mely később az Argo nevet vette fel és a Pannónia. Ezek már az aldunai zuhatagokon s a Vaskapun is megkísérelték az átkelést. A társaság később egy tengeri gőzöst is vásárolt, mely Galactól Odesszáig s Konstantinápolyig közlekedett, 1835-ben pedig már öt folyami és egy tengeri gőzhajója volt, az utasok száma pedig mintegy 18.000-re emelkedett.

A dunai gőzhajózás megindulása nemzetközi esemény volt, melynek Európaszerte élénk visszhangja támadt. Az angol, francia, német sajtó lelkes cikkekben méltatta és azt a reményét hangoztatta, hogy a Duna-gőzhajózás Nyugat- és Kelet-Európa közt megteremtí majd a közvetlen kapcsolatot és lerombolja az akadályokat, melyek a nyugati műveltség és kereskedelem Keleten való térfoglalásának addig útjában állottak. Franciaországban először 1835-ben a *Revue britannique* hívta fel a figyelmet a vállalkozásra és részletekben leköszölte Quin angol író dunai útjáról szóló munkáját, mely 1836-ban könyvalakban is megjelent.

E propagandának volt a következménye, hogy a harmincas években a Duna divatba jött s a dunai hajókon megjelentek az angol, német s egyéb külföldi utazók. Voltak köztük kereskedők, mérnökök, gyárosok, politikusok, hírlapírók s közönséges turisták egyaránt. Ezek az utazók Linztól vagy Bécsből kezdve végighajóztak a Dunán s Pesten meg a többi partmenti városban kiszálltak és körülnéztek. Számonosan köztük dunai utazásukról hírlapi és folyóirati cikkeket s köny-

veket írtak. Mintegy négy évtizeden át, amíg Európa vasúti hálózata teljesen ki nem épült, Nyugat és Kelet közt a Duna volt a fő közlekedési vonal.

Az angol Quin példáját elsőnek a franciák közül Saint-Marc Girardin követte, a jőnevű államférfi és író, aki 1836-ban hajózik végig a Dunán s benyomásairól a *Journal des Débats* közöl később könyvalakban is megjelent cikkeket. A francia megcsodálja a magyar tájakat, de képviselő létére inkább a politikai viszonyok érdeklik, nem a természeti szépségek. Pozsonyban megtekinti tehát az országházat, melyben a két tábla: „a főrendek táblája” és „a nemesek táblája” ülésezni szokott s meglepi a két nem köralakú, hanem négyszögletes terem rendkívüli egyszerűsége. Az egyik termében két hatalmas nagybőgőt lát, maradványaként az ott egy-két nappal előbb rendezett hangversenynek. „Mit mondanánk mi, egyszerű képviselők, — jegyzi meg — mit mondana nagyhírű elnökünk, ha az ülések szüneteiben valakinek az az eszméje támadna, hogy tanácskozó termünkben hangversenyt adjon?” Mulatságosnak találja, hogy Pozsonyban latin nyelvű újságok jelennek meg és stílusuk jellemzésére idézeteket közöl belőlük. Az országban máshol is tapasztalja a latin nyelv népszerűségét s a maga latin tudásának is visszatértekor jó hasznát veszi, amikor bánáti fuvarosával e nyelven beszélget az aldunai Traján-tábláról, Napoleonról és egyéb dolgokról. Mint annak idején Montesquieu-t, őt is érdekli a „rég Magyarországnak”, ezért szeretné látni „az Attilától származó” Eszterházy-családnak egyik kastélyát. Egyébként hazánk majdnem ezeréves multja és ősi, arisztokratikus diétája ellenére egy egészen új ország benyomását teszi rá. A magyar reformmozgalomnak jogosultságát elismeri, azonban az európai civilizáció érdekében kívánatosnak tartja a monarchia változatlan fennmaradását s a magyar függetlenségi és elszakadási törekvések kudarcát. Ez szerinte a magyarok érdeke is, hiszen ha „a XVII. századi magyar hazafiak”: Thököly és Rákóczi győztek volna és Magyarország elvált volna Ausztriától, mi más lett volna belőle, mint valami „pasalik vagy hoszpodárság.”? Hogy V. Ferdinánd császárt Pozsonyban és Pesten I. Ferdinánd királynak nevezzék s hogy a magyar nyelv, ez az elhanyagolt, fejletlen „patois” irodalmi nyelvvé legyen, azt el lehet nézni, egyéb engedményeknek azonban Magyarországgal szemben nincs helye. Ausztria különben nem veszi komolyan a magyar nemzeti mozgalmat. Kisebb akadályokat gördít ugyan útjába, de erőszakkal el nem nyomja, mert bízik benne, hogy az idővel egyre jobban veszít majd jelentőségéből. Saint-Marc Girardin rossz prófétának bizonyult. A magyar szabadságharc és a magyar irodalom nagyszerű fellendülése megmutatta, hogy dunai utazása alkalmával gyűjtött megfigyelései és benyomásai s azokra alapított jóslásai milyen felületesek voltak.

1837. július havában egy, természettudósokból, mérnökökből, írókból, művészekből álló tizenhét tagú társaság utazott a Dunán Pestről Galacra s onnan Déloroszsországba, hogy ott ásvány- és földtani kutatásokat végezzen. Az expedíció költségeit egy dúsgazdag és áldozatkész orosz herceg, Anatole Demidov fedezte, aki maga is részt vett a kirándulásban s arról 1841-ben egy jeles francia festőnek, Raffet-nak rajzaival díszített munkát adatott ki.

Demidov Bécstől Pestig postakocsin teszi meg az útat, a társaság többi tagja pedig Bécsben egy nagy bárkát bérel. A bárkán házalakú, lejtős tetejű kabin húzódott végig, egy emelvényről kormányruddal irányították és evezősök hajtották. Dévényben a hajósok egy vendéglőben ebédelni akarnak, ezért a franciák is kiszállnak és megnézik a városka felett emelkedő hatalmas várromot. Pozsonyban ismét kikötnek s megtekintik a várat, mely 1811-ben leégett s azóta romokban hever. A várban egy volt francia tiszt kalauzolja őket, aki a napoleoni háborúkban esett hadifogságba. Pozsonyban egy másik bárkát bérelnek, amely azután Pestig viszi őket. Az öreg Dunán hajóznak lefelé s meglepődve látják, hogy két felől a lapos part mindenütt milyen lakatlan. Fűzfák, bokrok fedik, városoknak, falvaknak, embereknek jóformán semmi nyoma rajta. „Szinte alig hiszi el az ember, hogy Európában van” — olvassuk Demidov könyvében. Annyira elhagyatott és kihalt ez a vidék, hogy az állatok nem is sejtik, hogy az ember milyen veszedelmet jelent számukra. A gémek s más vízimadarak, melyek nagy csapatokban lepik el a partokat, teljes biztonságban érzik magukat s nem törődnek az előttük elvonuló utasokkal. A sirályok éles hangjukkal a tengerre emlékeztetnek. Itt-ott a parton pásztorok nélkül bolyongó hatalmas nyájak tűnnek fel. Az állatok abbahagyják a legelést, felemelik fejüket s megbámulják a bárkát. Helyenként azonban a csendet rettenetes lárma veri fel. Nagy teher szállító dereglyék, valóságos „úszó házak” vonulnak felfelé a Dunán. Mindegyiket ötven ló vontatja óriási zajjal és veszélyességgel. A lovak néhol derékig gázolnak a vízben, másutt a homokos parton baktatnak, hátukon lucskos, sáros emberek, kik szörnyű ordítással hajtják a lovakat. Ép olyan fülsiketítő zajt csapnak a bárkákon a fekete, bozontos sörényű, nagy, lapos kalapú, vadember-formájú hajósok is. Érdekes látványt nyújtanak a dunai malmok is, amelyeknek helyenként egész sora látható.

Látnak a franciák a Duna mentén aranymosókat is, akik a folyam homokjából válogatják ki az aranyszemeket. Kis-Kesziben kikötnek egy öreg épület lábánál, mely valaha klastrom volt. Ez az épület vendéglő. Festői öltözetű parasztokat látnak benne, kiket Raffet lerajzol. Komáromon túl vihar lepi meg őket, mely ellen hajójukon nincs más védelmük, mint egy négy láb hosszú gyékénytető. Hogy gyorsabban menjenek, ők is beállnak evezni a hajós legények közé, akik a 16 órás evezéstől fáradtak. Egy falusi korcsmában néhány órát pihennek, azután folytatják útjukat és a váci Duna-ágon át Pestre érkeznek.

Pesten beszállnak az I. Ferencbe s megindulnak lefelé a Dunán. A gőzhajó elég kezdetleges és kényelmetlen, lassan halad, gépezete a kellő hozzáértés hiánya miatt nehézkesen működik. Valóságos „úszó Babel-torony”. Vegyes nemzetiségű legénysége három-négy nyelven beszél, a kapitánynak sok baja van velük, nem igen fogadnak neki szót. Hálófülkék nincsenek rajta. Az utazók az éjjelt a szűk, piszkos szalonban töltik, mely tele van utálatos fégekkel. Ez a helyiség ebédlő, hálóterem és öltöző egyszerre, pedig mindegyik célra egyformán alkalmatlan. Rendes ágyak nincsenek benne, az ágyakat székekre rakott matracok pótolják. Akinek hely nem jut, annak a fedélzet nedves padlójával vagy egy asztallal kell beérnie.

Az I. Ferenc minden valamire való falunál megáll és ágyúlövése-

ket ad le. Adonynál hallják, hogy agyonlőtték Sobri Jóskát, a dunántúli betyárt, akinek neve egész Európát bejárta s alakja köré romantikus legendák fűződtek. A valóság az, hogy Sobri, miután a zsandárok és ulánusok társait egy erdőben lelőtték vagy megsebesítve elfogták, már hónapokkal azelőtt föbe lőtte magát.

A vidék, melyen áthaladnak, igen termékeny és alkalmas arra, hogy jól meg legyen művelve és sokat teremjen, a Duna áradásai azonban minden évben tönkreteszik. A lakosság mit sem tesz az árvíz ellen, megelégszik azzal, hogy házait valami többé-kevésbé biztos helyen felépíti, földjeit pedig évről-évre pusztulni hagyja. Ennek a franciák szerint az lehet az oka, hogy azok a szörnyű csapások és katasztrófák, melyek a magyar népet századokon át sújtották, nagyfokú nemtörődömséget és fatalizmust váltottak ki benne és kiölték belőle az energiát s a munka szeretetét.

Este felé a hajó Mohácsra érkezik, szemet vesz fel és ott tölti az éjjelt. Mikor kiköt, a fedélzetet egy csomó koldús-formájú, férfi módra öltözött, félmeztelen asszony lepi el. Ezek Mohácson a teherhordók, ők hordják be talicskákon a hajóba a másnapra való szemet is. A parton mély, fekete sárban emberek, fogatok, kacsák tarka-barka, lármás tömege nyüzsög.

Az utasoknak van idejük, kiszállnak tehát és sétát tesznek a városban. Úgy látják, hogy Mohács nyomorúságos fészek. Egyetlen műemléke a város védőszentjének, Nepomuki szent Jánosnak a főtéren lévő szobra, melynek talpzata körül a töröktől zsákmányolt ágyúk vannak felállítva. A várost a Duna kiöntései ellen a védőszentnek kellene megóvnia, ami 1837-ben, úgy látszik, nem sikerült neki, mert ekkor, mint a franciák hallják, a Duna kiáradt vize egészen a szent lábáig ért. Az áradás nyomai, mikor a franciák ott jártak, még láthatók voltak, az utcák még mindig medvesek voltak az árvíztől és tömördek béka mászkált s brekegett bennük.

Másnap a gőzös folytatja útját s Drenkovára érkezik. Közben az utasok megtekintik Péterváradot. Az éjszakát és a következő napot Drenkován töltik, ahol Raffet oláh parasztasszonyokat rajzol. Minthogy Drenkovától Orsováig a sziklapadok és zuhatagok miatt alacsony vízállás mellett nagyobb méretű hajók ekkor még nem közlekedhettek, az utasoknak kisebb, könnyű, lapos fenekű hajókon kellett megtenniök az útát. A kocsikat és a poggyászt egy nagyobb bárkába rakták, az utasok pedig a Tündérre, egy csinos, nyolc evezős, hátul kis kabinnal ellátott hajócskára szálltak át. Drenkovától Orsováig az út a zuhatagokon s különösen a Kazán-szoroson át fenséges látványt nyújtott. „Egy több, mint 800 lábnyi magasságig felnyúló sziklafal hajlik le a két parton a vízre. A Duna szintje felett pedig néhány ölnyire, ez óriási sziklák oldalában kígyózik egy nagyszerű, új út, amelyen még mindig erősen dolgoznak s amely méltó Rómának azokhoz a nagy alkotásaihoz, melyeknek becses maradványait a folyam még mindig őrzi.“ A készülöben lévő műút, melyről a franciák olyan nagy elismeréssel írnak, a Duna bal partján haladó Széchenyi-út volt, mely a nagy államférfiú kezdeményezésére és Vásárhelyi Pál terve szerint ezekben az években, 1837 és 1840 között készült el. Közben a franciák megtekintik a Veteráni-barlangot, majd megérkeznek Orsovára. Ott kikötnek s

a városka egyetlen vendégfogadjában megszállnak. Orsovának fő lát-
nivalója ez időben a veszteglőintézet volt. Ebben a kolera behurco-
lásának megakadályozása végett minden Törökországból érkező utas-
nak negyven napot kellett eltöltenie. Demidov s útitársai tervbe vet-
tek egy kirándulást is Mehádiára, erről azonban az áradások miatt le kel-
lett mondaniok. Folytatják tehát útjukat a Dunán és egy jó erős bár-
kában átkelnek a Vaskapun, ami ekkor még a Duna sebes és ör-
vényes folyása s a sziklapadok és zátonyok miatt nem volt veszély-
telen vállalkozás, hiszen a Vaskapu szabályozási munkálatai csak 1898-
ban fejeződtek be. „Az igazán veszedelmes út — olvassuk Demidov
könyvében — nem kevesebb, mint húsz percig tart, a haragos vizek
zúgása, a szomszédos hegyek vad szépsége, a hatalmas látkép, mely a
távolban előttünk megnyílik, e rövid átkelést igen impozánssá teszi.“
Aztán megérkeznek Skela-Kladovoba. Itt már várja őket egy nagy
gőzhajó, az Argo, az elviszi őket Galacba, honnan Odesszába utaznak.

A következő évben, 1838. május havában a fiatal Edouard Thou-
venel kel át gőzhajón hazánkban. Mentora Duvergier francia politikus
és publicista, akinek Thouvenel magyar- és oláhországi utazásáról szóló
művét ajánlotta. Thouvenel diplomáciai és politikai pályára készült.
Ezért érdekelte már ifjúkorában a Kelet, amelyet később, mint athéni
követési titkárnak, majd konstantinápolyi nagykövetnek módjában
volt közelebről megismernie. Magyarországon Thouvenel két dolog
érdekl: hazánk politikai helyzete és a dunai gőzhajózás, melynek fel-
lendülésétől nagy gazdasági és kulturális eredményeket vár. Ő is, mint
más külföldiek, úgy látja, hogy Magyarország forrongó és átmeneti
állapotban van s azt hiszi, hogy a tervbe vett reformok megvalósítása
után Közép-Európában fontos szerepet játszani lesz hivatva. Ezt a né-
zetét nem közvetlen tapasztalatokra alapítja, hiszen csak néhány na-
pot tölt hazánkban, hanem inkább azokra a német s francia köny-
vekre, melyeket hazánkra vonatkozólag olvasott, mint aminők Sacy,
Fessler, Gustermann, Orosz, Széchenyi stb. művei voltak. Széchenyi-
nek nagy tisztelője, Pesten meg is akarta látogatni, de az betegsége mi-
att nem fogadhatta.

Az első magyar város, melyet Thouvenel meglátogat, Pozsony, mely
tisztá és csendes utcáival az osztrák városokra emlékezteti. Jelentősé-
gét az adja meg, hogy „Európa egyik legnagyobb parlamentjének“, a
magyar országgyűlésnek székvárosa. Thouvenel is csodálkozva látja,
hogy a magyar urak gazdaságával és pompaszeretetével ellentétben az
ország háza termei milyen rendkívül egyszerűek. Nincs bennük sem
szónoki emelvény, sem lépcsőzetes padok, sem fali kárpitok, egész be-
rendezésük egy nagy, zöld posztóval leterített asztal, azt ülik körül s
amellett beszélnek a diéta tagjai. Az országgyűlésnek nagy a tekinté-
lye. A szónoklatok mindig megőrzik komoly jellegüket, soha sem fa-
julnak meddő szócsatákká, mint Franciaországban. Az üléstermek
néha bál- vagy hangversenyteremmé változnak át, ami azonban a tisz-
teletreméltó intézmény tekintélyének mit sem árt. Mikor a diéta egy-
begyűl, Pozsony egyszerre megelevenedik. Megjelennek benne a ma-
gyar nagybirtokosok, ezek az igazi feudális urak nagy számú kíséret-
tel s versenyeznek egymással pompás estélyek és ünnepek rende-
zésében. A tekintélyesebb követek mellett titkári mimóságban jogvég-

zett ifjak, jurátusok vannak, akiknek ilyen módon kitűnő alkalmuk nyílik a közpályákra való előkészülethez.

Pest szép rakpartjaival, egyenes és tágas utcáival, fényes üzleteivel jó benyomást tesz Thouvenelre, pedig két hónappal előbb, márciusban az árvíz pusztított benne. Mint írja, a Duna-part és a belváros nem sokat szenvedett, a József- és Ferenc-városban azonban mintegy kétezer ház összedült vagy erősen megrongálódott. A nádor vezetése alatt egy bizottság buzgólkodott az árvíz nyomainak eltüntetésén.

Thouvenel Pest legjelentékenyebb épületeinek a kaszinót és a Városi színházat tartja. A kaszinó, melyen a francia utazó a Széchenyi által 1827-ben az angol klubok mintájára alapított Nemzeti Kaszinót érti, ekkor még nem a későbbi Kossuth Lajos-utcai saját palotájában székelt, hanem a Dorottya-utca 5. szám alatt a Fogel-féle bérházban. Thouvenel szerint e kaszinó terjedelménél és szépségénél fogva Európában egyedül áll a maga nemében. A külföldi vendégek pesti időzéseik alatt látogathatják és a legelőzékenyebb fogadtatásban van benne részük. Csodálkozva látja a francia, hogy a kaszinó tagjai a szabad szájú, túlzó francia hírlapokat szívesebben olvassák, mint a mérsékelt német s magyar ujságokat és felveti a kérdést, hogy ezek a szellemes, de kíméletlen gúnyral megírt francia lapok, melyek egy szkeptikus országban, mint Franciaország, nem sok bajt okoznak, nem hintik-e el a lázadás csíráit az olyan „nyugtalan és elégedetlen“ külföldi olvasók agyában, mint aminők a magyarok?

A Városi színház, melyet Thouvenel mint egyszerű és komoly stílusú, oszlopos homlokzattal bíró, szép épületet említ, a mai Vörösmarty-téren lévő német színház volt. Fennállt már akkor a Nemzeti Színház is, de nem három évvel előbb., vagyis 1835-ben nyílt meg, ahogy Thouvenel állítja, hanem jóval előbb, 1827-ben. Örömmel állapítja meg, hogy mindkét színházban a francia szellem uralkodik. A német színházban Ádám Longjumeau postakocsisát, a magyarban pedig Dumas Christine-jét látta, mely Jakab István fordításában Korona és vérpad címmel került színre.

Megtekinti a Nemzeti Múzeum régiségtárát is és megjegyzi, hogy ott lenne a helye Báthory István fegyverzete és Pálffy Miklós tábornagy botja mellett Mátyás király egy párizsi múzeumban őrzött pajzsának is, melynek a franciákra nézve úgy sem nagy az értéke.

A budai várban megnézi a nádor palotáját, illetve a királyi palotát. Ennek kápolnájában őrzik a koronát, melyet a magyar nép „babonával határos tisztelettel“ vesz körül. Megszemléli a „székesegyházat“, azaz a Mátyás-templomot is, melyet a törökök mecsetté alakítottak át s melynek oltárain még mindig látszanak a megszenteltségnyomai. Több szép magánpalotát is lát, melyeknek ablakaiból elragadó kilátás nyílik a két városra és környékére. A Rácváros szűk, piszkos, rendezetlen, köveetlen utcáival, nyomorúságos viskóival, pocsolyáival és szemétdombjaival, melyekben disznók turkálnak, a párizsi *Mairais* és *Quartier latin* egyes utcáira emlékezteti.

Ellátogat egy budai fürdőbe, a Császárfürdőbe is és megütközik azon, hogy ott a medencében férfiak s nők egyenesen fürödnek, nem nagyon törődve az illendőség szabályaival. Fürdés után pedig a meleg víztől elkábultan a medence szélén ruhátlanul fekszenek és alszanak.

Mint már említettem, Thouvenelt 1838-iki útja alatt a Duna problémája nagyon érdekli és sajnálja, hogy honfitársai politikával lévén elfoglalva, elhanyagolják e kérdést és a dunai kereskedelmet az angoloknak s németeknek engedik át. Könyve, éppúgy, mint Demidové, tanulságos adatokat szolgáltat a dunai gőzhajózás akkori állapotára nézve. Ezek szerint a társaságnak 1838-ban már hét gőzhajója közlekedett Linzről Galacig a Dunán. Drenkovánál ki kellett szállni a gőzhajóról s Skela-Kladovoig az utat egy kisebb hajón vagy a bal parton vezető műúton kellett folytatni. Öt gőzös Galac, Konstantinápoly, Odessza s egyéb földközi- s feketetengeri kikötők közt bonyolította le a forgalmat.

Bécestől Konstantinápolyig Thouvenel hajóútja tizenhárom napig tartott. Azt írja, hogy a hajók elég szépek, fedélzetük azonban gyakran árukkal zsúfolt és még az első osztály is tele van csomagokkal. Egyes hibák és hiányok ellenére a vállalat jól megy. Magyarország kereskedelme fellendülőben van és ha Orsova alatt és felett a Duna-szállítási munkák elkészülnek s ezzel elhárulnak a hajózásnak útjában álló akadályok, akkor Pest Európa egyik legfontosabb kereskedő városa lesz, ezt jóvendőli Thouvenel.

Mielőtt hajóra szállt volna, Pesten nagy érdeklődéssel szemlélte a dunai rakpart nyüzsgő életét s a magyar parasztokat, akik vízen és szárazon odahozzák s ott rakják ki eladó terményeiket. Ezt írja róluk: „Ha látja az ember szalmán feküdni őket apró lovaik és könnyű szekereik közt, azt hiszi, valami vad hordába tévedt... Ennek a különleges fajnak a megjelenése egy civilizált város közepette, ez a XIX. században is még élő IV. századbeli emlék, olyan látványt nyújt, amelyhez az ember szeme és esze nehezen szokik hozzá.“

A legszebb gőzhajó, melyre Pesten Thouvenel beszáll, a Zrínyi. Kevés útasa volt s ha öt nyugtalan és fecsegő görög kereskedő nem utazott volna rajta, az út igen kellemes lett volna. Mohácson, ahol „elbukott és soha többé fel nem támad a régi, lovagi magyar haza“, Thouvenel megtekinti a híres csatateret. Kiszáll Belgrádban is. Ott nagy csalódás vár rá. A Duna-part szennyes mocsár, melyben disznósordák és hollók turkálnak. A várost rosszul fizetett, rosszul táplált s öltözött török katonák őrzik. Drenkovánál átszáll Thouvenel egy Bella nevű hajócskára. Ez nem érdemli meg a nevét, de a hajósok, akik eveznek rajta, kitűnően értik mesterségüket és ügyesen haladnak át a Duna zúhatagjain és sziklazátonyain. Thouvenelnek szerencséje van, nem kell a kabinba lemennie, jut neki hely az árukkal telt fedélzeten. A bárka elején egy lánynak ülve élvezi a csodálatos utat, a festői sziklákat, a legegésző nyájaktól tarkáló zöld hegyeket s a romokban heverő várakat.

Hét órai út után Orsovára érkeznek. Ott a határőrvidéki ezredek hadgyakorlatai miatt a vendégfogadó tisztekkal van tele. Thouvenelnek nem jut benne hely s a gőzhajózási társaság irodájában egy szalmazsákon fekvé tölti az éjszakát. Vacsorája ehetetlen leves, báránnyal és félig főtt burgonya. Másnap nagy bosszúság éri: nem találja a zimonyi katonai hatóság láttamozásával ellátott útlevelét. Van egy másik útlevele is, ez azonban nem elég, vissza kell mennie Zimonyba. Bérel tehát egy parasztszekeretet, azon teszi meg az utat. Oláh falvakon megy át, melyeknek lakosai fából és fűzfavesszőből összetákolta kuny-

hókban laknak, a francia paraszti állatait sem tartaná bennük. A férfiakról rongyokban lóg a ruha, az asszonyok egész öltözete pedig egy hosszú ing melyet derekukon tarka gyapjuöv szorít össze.

Több helyen látja, amint a szerencsétlen oláh nők húzzák az ekét és szántják a földet. Ebből a nyomorult népből kerül ki a határőrvidéki katonaság illyr-oláh ezrede. Amit Thouvenel belőle lát, annak alapján nem tudja megérteni azt a ielkesedést, mellyel Marmont tábornagy pár évvel előbb megjelent munkájában ezt az intézményt ismertette.

Ennek a vidéknek éles ellentéte Mehádia, ahova Thouvenel másnap kirándulást tesz. Ez előkelő fürdőhely, ezt írja róla: „Ott, a Kárpátok között, olyan vidéken, melyet kevés francia ismer, Párizsról, francia divatról, francia könyvekről hallottam beszélni és Talleyrand úrról, aki akkor haldokolt: Bagnères de Bigorreban képzeltem magam.” Az elegáns közönségen kívül Mehádián parasztfürdővendégek is vannak, akik a templom mögött egy téren tanyáznak sátrak alatt vagy szekereken a szabad ég alatt s külön medencékben fürdenek.

A mehádiái kirándulással Thouvenel befejezi magyarországi tartózkodását és továbbutazik Oláhországba s onnan Konstantinápolyba.

A negyvenes években, valószínűleg 1845-ben Xavier Marmier tesz hazánkban egy dunai hajóutat. Marmier a párizsi Bibliothèque Sainte-Geneviève könyvtárnoka volt, szenvedélyes utazó, aki nemcsak Európát járta be, hanem Afrikában és Amerikában is megfordult. Másik szenvedélye az írás volt. Sok könyvet összeírt: regényeket, költeményeket, irodalmi tanulmányokat és főképp útleírásokat. Egyik regényének magyar fordítója is akadt. Buzgó németbarát, királypárti és tradicionalista, lelkesedik a népköltészetért, útleírásaiba szívesen sző bele folklóre-anyagot: mondákat, meséket, anekdotákat, népszokásokat. Magyarország is mint ősi hagyományokkal és szokásokkal bíró, kezdetleges ország érdekli. Egyik, 1846-ban megjelent könyvében hat fejezetet szentelt hazánknak s azokat a szabadságharc után, mikor Franciaországban felébredt az érdeklődés a magyarság iránt, egy, Németországról szóló művében, néhány fejezettel megtoldva ismét kiadta. Ugyancsak ő írta magyarországi élményei alapján az előszót Lőrő Pónay Gábor magyar-népi alakokat és jeleneteket ábrázoló albumának francia kiadásához.

Marmier a dunai gőzhajóutasok szokásos programját valósítja meg. Pozsonyban megtekinti az országházat és leírja a koronázást. Esztergomban egy Lipovniczky nevű katolikus pap kalauzolja, akivel véletlenül ismerkedik meg s aki bemutatja a hercegprímásnak. Mikor Pestre ér, ott éppen országos vásár van, József-napi vásár, amely két hétig tart, az egész várost betölti és Marmier szerint érdekesség, dolgában felveszi a versenyt a nizsnij-novgorodival. Pest a társadalmi és vagyoni ellentétek városa. A gatyás, bundás, meztlábás, hosszú, kócos hajú parasztek közt délceg tiszték sétálnak arany- és ezüst sujtásos egyenruhában és jurátusok zsinóros fekete pantallóban, fejükön sapkával, oldalukon karddal. Megütközve látja Marmier, hogy a Lánchídon az úrak nem fizetnek vámot, csak a rosszul öltözött, szegény munkásemberek.

Kirándul vidékre is, a mezőhegyesi „császári pusztára” és egy Kó-

burg-birtokra. Megnéz egy magyar falut is, ahol éppen ott-jártakor de-
resre húznak és megvesszőznek egy parasztot. Megbotránkozik a bar-
bár látványon és siet ott hagyni a falut.

Pesttől Zimonyig a hajón neki is az a benyomása, hogy valami Bá-
bel-toronyban van, hol minden elképzelhető nyelven beszélnek. Grimm
és Mezzofanti sem ismerné ki magát bennük.

Marmier az első franciák egyike, aki tudomást szerez a magyar
irodalomról. Ismerteti Petőfi életét s a Geibel-féle versgyűjtemény
alapján jellemzi a magyar költészetet, fordításban közli Mátis költőnek
egy hazafias versét és idéz Kölcsény Himnuszából. Az új magyar köl-
tészetről úgy vélekedik, hogy az egy fiatal népnek nemzeti érzéstől
áthatott, eredeti költészete, melyben a német búskomolysággal a ma-
gyar vídamság s elevenség és keleti színek vegyülnek.

A negyvenes években és pedig 1845-ben, azután 1849-ben William
Rey utazik hazánkban. Ő is Orsováig hajón megy, útját több ízben
megszakítja s a Duna-menti városokon kívül megtekinti Szekszárdot,
Pécsét, Temesvárt, Aradot és Szegedet. A határ átlépésekor egy magyar
fiatalember vitába ered a hajóskapitánnyal s követeli a magyar zászló
kitűzését. A pozsonyi hajókikötő mellett Rey egy kis vasutat lát, melyet
lovak húznak s amely szemet és utasokat szállít. Ez a pozsony-
szentgyörgyi lóüzemű vasút volt, mely 1840 szeptemberében indult meg
és 1846-ban Szeredig kiépült. 1872-ben alakították át gőzüzeművé. Po-
zsonyban meglepődve állapítja meg, hogy annak német polgárai érde-
keik és a faji különbségek ellenére a magyarokkal és nem az osztrá-
kokkal rokonszenveznek. Pozsonyon túl igazi magyar táj következik:
alacsony, egyhangú, elhagyatott partok, fákkal benőtt szigetek, sok
vízi madár és sok dunai malom, melyeknek molnárai mindenféle csel-
vetéssel igyekeznek zavarni a hajóközlekedést. Gönyünél kiköt a
hajó, ott lát a francia utazó először birkahórt és szűrt viselő magyar
parasztokat. Megtekinti a tatai szénbányákat s az esztergomi baziliká-
val és a visegrádi várromokkal kapcsolatban gúnyos megjegyzéseket
tesz.

Pestnek és Budának Rey egy egész fejezetet szentel, melyet szin-
tén az ócsárló, rossz indulatú, fölényes hang jellemez. Elbeszéli, hogy
megérkezésekor a szállodában már várta a rendőrfőnök. Udvarias, sőt
alázatos volt irányában, mert szerinte a magyar urak a rendőrség al-
kalmazottjaival úgy bánnak, mint a szolgálkkal, s ha nem elég tiszt-
ességtudók, megbotozzák őket. Úgy látja, hogy Pest német város, de
lépten-nyomon hallatszik benne magyar szó, mert a magyarok a lako-
sokra, különösen a kereskedőkre, rákényszerítik nyelvüket. Bár van
magyar színház Pesten, a magyarok a német színházban is uralkodni
akarnak, aminek bizonyossága az a magyar gróf, aki ott egy ízben töl-
tött pisztolyokkal jelent meg s megakadályozta, hogy a közönség egy
neki nem tetsző énekesnőt ünnepeljen.

Rey szerint nagy hátránya Pestnek, hogy lakói irtóznak a fától s
virágtól és nincsenek fásított terei és utcái, ezért a legkisebb szél az
alföldi puszták homokjával árasztja el. Budának kedvezőbb a helyzete,
ott vannak szép erdők, mezők és szőlők.

Még kevesebb rokonszenvről és megértésről tanuskodik Rey köny-
vének a magyar politikai, nemzetiségi és művelődési viszonyokat is-

mertető fejezete. Azt állítja, hogy a magyarok elbizakodottak, erőszakosak, hevesek, könnyen lelkesedők, ábrándkergetők, a nemzetiségeket elnyomják s ami kultúra magyar földön van, az a németek műve. A fejezet végén Rey meglepő fordulattal mégis a magyarok védelmére kel s azt ajánlja Ausztriának, hogy „mentse meg” őket, vegye tekintetbe azt a hősiességet, melyet 1848—49-ben kifejtettek, az oroszok helyett reájuk támaszkodjék, „hasznavehetetlen” barátait pedig: a szlovákokat és oláhokat ejtse el. Ha nem így cselekszik, az ifjú császár, Ferenc József egész életében megbánást fog érezni.

Ugyanebben az időben utazott a Dunán és tartózkodott Pesten Hyppolite Durand, a versailles-i liceum tanára. Délnémetországból jön, megtekinti Pozsonyt és Pestet, honnan Belgrádba megy. Neki is tetszik az eleven mozgalmas élet, melyet a magyar fővárosban lát. „Milyen messze vagyunk itt Béctől s a német lassúságtól, — írja könyvében — csupa élénkség és lendület ez a város, van benne valami a *furia francese*-ből... Két hónapig éltem közömbös és flegmatikus népek közt, ezért itt örömmel vetem bele magamat a csődületbe s szívesen hagyom magamat lökdösní és taszigálni. Szeretem nézni, hogy ezek a duhaj magyarok mikép szaladnak, tapossák egymás lábát, gesztikulálnak és kiabálnak. Mindent hévvel tesznek.” Egy Párizsban tanult pesti tanár a vezetője, akivel Bécs és Pozsony közt a hajón ismerkedik meg. Ez megmutatja neki Pest és Buda látnivalóit, kísétál vele még a Rákosmezőre is, aminek emlékére Durand beleveszi könyvébe Kisfaludy Rákosi szántóját francia fordításban. Durand elég jól ismeri történelmünket, elmélkedik a magyar-német viszonyról, a Hentzi-szobornak a budai várban való felállítását „ügyetlen dolognak” tartja, amely csak arra szolgál majd, hogy Ausztria és Magyarország közt a viszályt és gyűlöletet állandósítsa. A színházban szomszédja, egy magyar diák, midőn németül szólítja meg, nem válaszol, franciául ellenben szívesen beszél vele. Pesti élményeinek elbeszélését így végzi be: „Pest olyan benyomást tett rám, mint utazásom alatt jóformán egyetlen város sem... Soha, sem Bécsben, sem Münchenben nem éreztem azt a vágyat, hogy ott maradjak. Pesten azonban szívesen töltöttem volna néhány hónapot, szerettem volna behatolni ennek a nyelvnek, civilizációnak és politikának titkaiba, e nép reményeinek teljesülését nemcsak kívánni, hanem azokat magamévá tenni, életébe és szenvedélyes tevékenységébe belevegyülni.”